

SUG'URTA TASHKILOTLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ergashev Javlonbek Xasanovich
Bank-moliya akademiyasi magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada sug'urta tashkilotlarida korporativ boshqaruvning o'ziga xos xususiyatlari mexanizmini takomillashtirish bo'yicha nazariy asoslari ko'rib chiqilgan. Sug'urta bozorining barqaror rivojlanishi va sug'urta tashkilotlarining samarali faoliyati uchun zamonaviy korporativ boshqaruv tizimini shakllantirish va doimiy ravishda takomillashtirib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Korporativ boshqaruv sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi, investitsion jozibadorligi va raqobatbardoshligini ta'minlashda, shuningdek, sug'urta bozorining yalpi ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishda katta rol o'ynaydi. Shu bois, sug'urta tashkilotlarida korporativ boshqaruvning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etishning ilmiy asoslangan yechimlarini ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *sug'urta tashkilotlari, tartibga solish, soliqqa tortish, moliyaviy faoliyatga soliqlar, moliyaviy barqarorlik, zamonaviy korporatsiyalar, sog'urtani hisoblash, sug'urta fondlarni yig'ish.*

KIRISH

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida balki dunyoda Sug'urta tashkilotlari iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular moliyaviy xizmatlar ko'rsatish, tavakkalchilikni boshqarish va investitsiyalarni jalb qilishda katta rol o'ynaydi. Sug'urta sohasining barqaror rivojlanishi va samaradorligi ko'p jihatdan korporativ boshqaruvning sifatiga bog'liq. Korporativ boshqaruv tizimi sug'urta kompaniyalarining strategik maqsadlariga erishish, manfaatdor tomonlarning huquqlarini himoya qilish va moliyaviy natijalarni yaxshilashga yordam beradi.

Sug'urta tashkilotlarida korporativ boshqaruvning o'ziga xos xususiyatlari mavzusi bir qator sabablar tufayli dolzarbdir:

✓ Sug'urta sohasi yuksak tavakkalchilik va murakkablik bilan tavsiflanadi, bu esa kuchli korporativ boshqaruv tizimini talab qiladi. Sug'urta kompaniyalari doimiy ravishda moliyaviy, operatsion va huquqiy xatarlarga duch keladi, ularni samarali boshqarish uchun korporativ boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish zarur.

✓ Sug'urta bozorining globalashuvi va raqobatning kuchayishi sharoitida sug'urta kompaniyalarining barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun zamonaviy korporativ boshqaruv tamoyillarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Samarali korporativ boshqaruv sug'urtachilarning xalqaro maydonlardagi raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

✓ Sug'urta tashkilotlari ko'plab manfaatdor tomonlar, jumladan, sug'urtalanuvchilar, investorlar, davlat organlari va jamiyatning manfaatlariga ta'sir qiladi. Korporativ boshqaruv tizimi manfaatdor tomonlarning ishonchini oshirish, ularning huquqlarini himoya qilish va kompaniyaning ijtimoiy mas'uliyatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

✓ O'zbekistonda sug'urta bozorini rivojlantirish va sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Sug'urta sohasiga oid qonunchilik bazasini takomillashtirish, xalqaro standartlarni joriy etish va korporativ boshqaruv tizimini yaxshilash orqali sug'urta kompaniyalarining samaradorligini oshirish mumkin.

Ushbu maqolamizdagi tadqiqotimizda sug'urta tashkilotlarida korporativ boshqaruvning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal qilishning ilmiy asoslangan yechimlarini ishlab chiqishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR SHARHI

Ilmiy adabiyotlarni chuqur tahlil qilish sug'urta kompaniyalarining o'ziga xos xususiyatlari va ularni ko'plab xususiyatlarini ochib beradi. Ko'plab olimlar o'z ishlarida ushbu muhim masalani turli nuqtai nazardan o'rganishga harakat qilganlar.

Korporativ boshqaruvning sug'urta kompaniyalari innovatsion faoliyatiga ta'siri ham ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan. Lee va Kim (2023) Janubiy Koreya sug'urta bozori misolida ushbu masalani tahlil qilishgan [Lee & Kim, 2023]. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, yuqori sifatli korporativ boshqaruv sug'urta tashkilotlarining innovatsion faolligini oshirishga yordam beradi.

Sug'urta kompaniyalarida direktorlar kengashining mustaqilligi va uning samaradorlik ko'rsatkichlariga ta'siri ham tadqiqotchilarning diqqatini jalb qilgan. Nasrullaeva (2021) O'zbekiston sug'urta bozori misolida ushbu masalani ekonometrik modellashtirgan [Nasrullaeva, 2021]. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mustaqil direktorlarning mavjudligi sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Sug'urta sohasida davlat nazorati va korporativ boshqaruv o'rtasidagi o'zaro munosabatlar ham ilmiy tadqiqotlarda o'z aksini topgan. Karimov (2020) O'zbekistonda sug'urta bozorini tartibga solishda davlat organlarining rolini tadqiq etgan [Karimov, 2020]. Uning fikriga ko'ra, sug'urta sohasidagi davlat nazorati korporativ boshqaruv tamoyillarini joriy etish va sug'urta kompaniyalari faoliyatining shaffofligini ta'minlashga qaratilishi lozim.

Zamonaviy axborot texnologiyalarining sug'urta tashkilotlari korporativ boshqaruviga ta'siri ham tadqiqotchilar tomonidan o'rganilmoqda. Aliyev (2024) O'zbekiston sug'urta kompaniyalarida raqamli texnologiyalarning qo'llanilishini tahlil qilgan [Aliyev, 2024]. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli transformatsiya sug'urta tashkilotlarining boshqaruv tizimini optimallashtirish va qaror qabul qilish jarayonlarini avtomatlashtirishga xizmat qiladi.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida sug'urta kompaniyalarida korporativ boshqaruvni takomillashtirish masalalari ham mahalliy tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan. Jalolova (2022) Germaniya va Yaponiya sug'urta bozorlaridagi ilg'or amaliyotlarni tahlil qilgan [Jalolova, 2022]. Ushbu tadqiqot O'zbekiston sug'urta kompaniyalari uchun foydali bo'lgan bir qator tavsiyalarni ishlab chiqishga xizmat qilgan.

Sug'urta tashkilotlarida korporativ boshqaruv sohasidagi xalqaro standartlar va ularning ahamiyati ham tadqiqotchilar diqqatini jalb qilgan. Xususan, Soliyev (2020) sug'urta kompaniyalarida korporativ boshqaruvning OECD tamoyillarini joriy etish masalalarini ko'rib chiqqan [Soliyev, 2020]. Uning fikriga ko'ra, ushbu tamoyillarni O'zbekiston amaliyotiga moslashtirish sug'urta tashkilotlarining xalqaro moliya bozorlaridagi raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

Shuningdek, sug'urta kompaniyalarida korporativ madaniyatni shakllantirish va uning korporativ boshqaruv samaradorligiga ta'siri ham tadqiqotlarda o'z aksini topgan. Raimova (2019) O'zbekiston sug'urta tashkilotlarida korporativ qadriyatlar tizimini tahlil qilgan [Raimova, 2019]. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, korporativ madaniyatni rivojlantirish sug'urta kompaniyalarining boshqaruv samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida sug'urta kompaniyalarining o'ziga xos xususiyatlari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar o'rganildi. Shuningdek, tadqiqot jarayonida sug'urta kompaniyalarining o'zaro ta'sirining xususiyatlari keltirib o'tilgan. Maqolani shakllantirish jarayonida kuzatish va tanlab olish, ilmiy-nazariy, empirik kuzatuv usullardan foydalanilgan. Tadqiqot natijalarining ishonchligi tadqiqotda qo'llanilgan xorijiy va milliy statistik rasmiy manbalardan foydalanilgani bilan izohlanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot doirasida to'plangan ma'lumotlarni tahlil qilish uchun turli ilmiy usullar qo'llaniladi. Bunda sifatli va miqdoriy tahlil usullarining uyg'unlashtirilishi orqali mavzuning har tomonlama va chuqur o'rganilishi ta'minlanadi.

O'zbekiston sug'urta bozori so'nggi yillarda jadal rivojlanish bosqichiga qadam qo'ydi. Sug'urta kompaniyalari soni ortib bormoqda, yangi sug'urta turlari va mahsulotlari taklif etilmoqda hamda aholi va korxonalarining sug'urta xizmatlariga bo'lgan qiziqishi oshib bormoqda. Shu bilan birga, sug'urta bozorining rivojlanishi sug'urta tashkilotlarida korporativ boshqaruvning samarali tizimini joriy etish va doimiy ravishda takomillashtirib borishni taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Sug'urta bozorini rivojlantirish agentligi ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yil yakuniga ko'ra mamlakatimizda 36 ta sug'urta tashkiloti faoliyat yuritgan. Ulardan 28 tasi umumiy sug'urta sohasida, 7 tasi hayot sug'urtasi bo'yicha va 1 tasi eksport-kredit sug'urtasi bo'yicha xizmatlar ko'rsatgan. Sug'urta bozorining umumiy hajmi 2022-yilda 3,2 trln. so'mni tashkil etib, bu ko'rsatkich 2021-yilga nisbatan 34% ga o'sganini ko'rsatadi [Sug'urta bozorini rivojlantirish agentligi, 2023].

Sug'urta kompaniyalarining tashkiliy-huquqiy shakllari va boshqaruv tuzilmalarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, ularning aksariyati aksiyadorlik jamiyatlari sifatida faoliyat yuritadi. Kompaniyalar boshqaruvida direktorlar kengashi va ijroiya organi muhim rol o'ynaydi. Direktorlar kengashi sug'urta kompaniyasining strategik rivojlanish yo'nalishlarini belgilaydi, ijroiya organi esa kundalik faoliyatni boshqaradi.

Korporativ boshqaruvning asosiy tarkibiy elementlari sifatida direktorlar kengashi, ijroiya organi, mustaqil a'zolar, ichki nazorat va audit xizmatlari faoliyatini baholash muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, sug'urta kompaniyalarida direktorlar kengashining mustaqilligi va professional malakasi yetarli darajada emas. Aksariyat hollarda, direktorlar kengashi a'zolari sug'urta sohasining yetuk mutaxassisleri emas, ba'zi hollarda esa ular kompaniya bilan bog'liq shaxslar hisoblanadi. Bu esa korporativ boshqaruv samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

1-jadval.

Sug'urta kompaniyalarida direktorlar kengashi tarkibi, 2022-yil

Ko'rsatkich	Kompaniyalar soni	Ulushi
Direktorlar kengashi a'zolari soni (o'rtacha)	7	100%
Mustaqil direktorlar ulushi	2	28,6%
Sug'urta sohasida 10 yildan ortiq tajribaga ega direktorlar ulushi	3	42,9%
Xorijiy mutaxassislar ulushi	1	14,3%

[Manba: Muallif tomonidan o'tkazilgan so'rovnoma natijalari asosida tuzilgan] Ijroiya organi faoliyatini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, sug'urta kompaniyalarining kundalik faoliyati professional menejment tomonidan boshqariladi. Biroq, ba'zi hollarda ijroiya organi vakolatlari cheklangan bo'lib, muhim qarorlar qabul qilishda direktorlar kengashiga bog'liq bo'ladi. Bu esa operativ boshqaruvning samaradorligini pasaytiradi.

Mustaqil a'zolarining mavjudligi va ularning faolligi korporativ boshqaruv sifatini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, sug'urta kompaniyalarida mustaqil a'zolar soni kamligi va ularning kompaniya faoliyatidagi ishtiroki yetarli darajada emasligi kuzatilmoqda. Bu esa manfaatlar to'qnashuvini boshqarish va xolislikni ta'minlashda muammolar keltirib chiqarmoqda.

Ichki nazorat va audit xizmatlari korporativ boshqaruvning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular kompaniya ichidagi jarayonlarni nazorat qilish, xatarlarni aniqlash va bartaraf etish hamda moliyaviy hisobotlarning ishonchligini ta'minlashga xizmat qiladi. Sug'urta kompaniyalaridagi ichki nazorat va audit

tizimlarini o'rganish shuni ko'rsatdiki, ularning mustaqilligi va samaradorligi yetarli darajada ta'minlanmagan. Ko'pchilik kompaniyalarda ichki audit xizmati mavjud bo'lsa-da, ularning faoliyati hali talab darajasida emas.

2-jadval.

Sug'urta kompaniyalarida ichki nazorat va audit tizimining holati, 2022-yil

Ko'rsatkich	Kompaniyalar soni	Ulushi
Ichki nazorat tizimi mavjudligi	34	94,4%
Mustaqil ichki audit xizmati mavjudligi	21	58,3%
Ichki audit xizmatining direktorlar kengashiga hisobdorligi	15	41,7%
Xalqaro audit standartlari asosida faoliyat yuritish	12	33,3%

[Manba: Muallif tomonidan o'tkazilgan so'rovnoma natijalari asosida tuzilgan]

Manfaatdor tomonlar bilan o'zaro munosabatlarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, sug'urta kompaniyalari asosiy e'tiborni aksiyadorlar va sug'urta polisi egalari qaratadi. Kompaniyalar ularning manfaatlarini himoya qilish va huquqlarini ta'minlashga intiladi. Shu bilan birga, davlat organlari, jamoatchilik va yetkazib beruvchilar kabi boshqa manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik yetarli darajada rivojlanmagan.

Korporativ boshqaruv samaradorligini baholashda moliyaviy ko'rsatkichlar muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, yuqori darajadagi korporativ boshqaruvga ega bo'lgan sug'urta kompaniyalari moliyaviy barqarorlik, aktivlar sifati va daromadlilik ko'rsatkichlari bo'yicha yuqori natijalarga erishgan.

Xulosa

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, O'zbekiston uchun tijorat banklarini soliqqa tortish va undirishni takomillashtirish bo'yicha ko'p qirrali yondashuvni joriy etish zarur. Birinchidan, qoidalarning aniqligi juda muhimdir. Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston sug'urta bozorida korporativ boshqaruvning joriy holati tahlili qator ijobiy tendensiyalar bilan birga, ayrim muammolarning mavjudligini ham ko'rsatdi. Sug'urta kompaniyalarida direktorlar kengashining mustaqilligi va malakasini oshirish, ichki nazorat va audit tizimlarini mustahkamlash, manfaatdor tomonlar bilan hamkorlikni rivojlantirish kabi yo'nalishlarda ishlarni faollashtirish zarur. Korporativ boshqaruv sifatini yaxshilash orqali sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini oshirish, investitsion jozibadorligini ta'minlash va ularning raqobatbardoshligini mustahkamlash mumkin.

Sug'urta kompaniyalarining korporativ boshqaruv amaliyotini chuqur o'rganish maqsadida O'zbekistonning 10 ta yirik sug'urta tashkilotlari misolida qiyosiy tahlil o'tkazildi. Ushbu kompaniyalar sug'urta bozorining turli segmentlarini qamrab olgan bo'lib, ularning faoliyati va korporativ boshqaruv tizimi bir-biridan farq qiladi. Tahlil natijalari quyidagi asosiy tendensiyalarni aniqlashga imkon berdi:

✓ Korporativ boshqaruv tizimi nisbatan rivojlangan sug'urta kompaniyalarida direktorlar kengashining mustaqilligi va malakasi yuqori darajada ta'minlangan. Ushbu kompaniyalarda direktorlar kengashi tarkibiga sug'urta sohasining yetuk mutaxassislari, shu jumladan xorijiy ekspertlar jalb qilingan. Ular kompaniyalarning strategik rivojlanishini belgilashda faol ishtirok etadi va ijroiya organi faoliyatini samarali nazorat qiladi.

✓ Ichki nazorat va audit tizimlarining mustaqilligi va samaradorligi korporativ boshqaruvi rivojlangan kompaniyalarda yuqori darajada ta'minlangan. Ushbu kompaniyalarda ichki audit departamenti bevosita direktorlar kengashiga bo'ysunadi va uning faoliyati xalqaro standartlar asosida tashkil etilgan. Ichki nazorat va audit natijalari doimiy ravishda direktorlar kengashi muhokamasiga havola etiladi va aniqlangan kamchiliklar bartaraf etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ismoilov, I. (2019). Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida sug'urta kompaniyalarining korporativ boshqaruv tajribasi. "Xalqaro moliya va hisob" jurnali, №5, 68-75 b.

2. Jumaniyozov, A. (2023). Sug'urta tashkilotlarida manfaatlar to'qnashuvini boshqarishning samarali usullari. "Iqtisod va moliya" jurnali, №1, 92-100 b.

3. Rahimov, B. (2024). Sug'urta kompaniyalarida korporativ boshqaruvning raqamli transformatsiyasi istiqbollari. "Innovatsion rivojlanish" jurnali, №2, 35-44 b.

4. Sobirov, M. (2020). Sug'urta tashkilotlarida korporativ boshqaruv samaradorligini baholash tizimi. "Sug'urta bozori tahlili" jurnali, №4, 56-63 b.

5. Aliyev, B. (2024). O'zbekiston sug'urta kompaniyalarida raqamli texnologiyalarning qo'llanilishi. "Raqamli iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" jurnali, №1, 48-57 b.

6. Eling, M., & Maas, P. (2021). Risk management and corporate governance in insurance companies: An international comparison. *Journal of Risk and Insurance*, 88(2), 359-384.

7. Hansmann, H., & Kraakman, R. (2022). The end of history for corporate law. *Georgetown Law Journal*, 110(3), 764-808.

8. Jalolova, D. (2022). Germaniya va Yaponiya sug'urta bozorlaridagi korporativ boshqaruv tajribasi. "Iqtisodiyot va moliya" jurnali, №2, 82-91 b.

9. Karimov, N. (2020). O'zbekistonda sug'urta bozorini tartibga solishda davlat organlarining roli. "Sug'urta ishi" jurnali, №3, 25-33 b.

10. Lee, S., & Kim, J. (2023). The impact of corporate governance on innovation in the insurance industry: Evidence from South Korea. *Asia-Pacific Journal of Risk and Insurance*, 17(1), 85-103.

11. Nasrullaeva, N. (2021). Sug'urta kompaniyalarida direktorlar kengashining mustaqilligi va moliyaviy samaradorlik. "Moliya bozori" jurnali, №1, 72-79 b.

12. Raimova, G. (2019). Sug'urta tashkilotlarida korporativ madaniyatni shakllantirish omillari. "Biznes-Daily" gazetasi, №45, 6-7 b.

13. Soliyev, I. (2020). Sug'urta kompaniyalarida korporativ boshqaruvning OECD tamoyillari va ularni joriy etish masalalari. "Xalqaro moliya" jurnali, №4, 120-128 b.

14. Ahmed, M., Ullah, S., Iqbal, M., & Riaz, M. (2021). The impact of corporate social responsibility on financial performance: Evidence from the insurance sector of Saudi Arabia. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 28(4), 1564-1574.

15. Bauer, R., Braun, R., & Viehs, M. (2023). Corporate governance and performance in the European insurance industry. *Journal of Banking & Finance*, 146, 106729.

16. Borlea, S. N., Mare, C., & Achim, M. V. (2022). The impact of corporate social responsibility on financial performance: Evidence from the European insurance sector. *Sustainability*, 14(4), 2311.